חבצלת החוף Pancratium maritimum – פורחת בחוף הים (אוגוסט 2015)

כתב: אבי שמידע

חבצלת החוף *Pancratium maritimum* היא גיאופיט בעל בצל חום גדול, אשר עמוד התפרחת שלו חסר עלים ומתנשא לגובה 40 ס"מ. העלים בשרניים מופיעים לאחר תקופת הפריחה, בתחילת הסתיו; הם שטוחים, זקופים ומפותלים סביב עצמם כמדחף. שני צידי העלים שווים. גבעול התפרחת הקרח עולה בחודש אוגוסט ובראשו תפרחת נהדרת, הבנויה מכמה פרחים לבנים ענקיים בצורת משפך שגודלם 10 ס"מ. הפרחים בעלי עטרה לבנה ובבסיס הפרח צוף רב ודליל. הם נפתחים בשעות הערביים ומבוקרים על ידי רפרפי לילה. ואולם, במישור החוף הוכחדו רוב אוכלוסיות הרפרפים וכיום מואבקת החבצלת בעיקר על ידי דבורים המבקרות בפרחים בשעות הבוקר.



חבצלת החוף. מימין: צמח בפריחה ללא עלים. צילמה: ערגה אלוני ©. משמאל: לבלוב עלים בראשית החורף. צילמה: יעל אורגד ©

<u>בית גידול:</u> גדלה אך ורק לאורך חוף הים התיכון, בחולות ובגבעות הכורכר, מראש הנקרה ועד רצועת עזה. בית הגידול של החבצלת הולך ונהרס בשנים האחרונות ככל שפיתוח החופים מתרחב, ושומה עלינו להיזהר ולשמור על צמחי החבצלת.

<u>סיסטמטיקה וביוגיאוגרפיה:</u> הסוג **חבצלת** (*Pancratium*) שייך למשפחת הנרקיסיים (Amarylliadaceae). מוצא החבצלת הוא כנראה בדרום אירופה, אך תפוצתו כיום היא מסביב לכל אגן הים התיכון, עם חדירות לאזורים האירו-סיבירי והאירנו-טוראני. הסוג מיוצג בארץ ע"י שלושה מינים: **חבצלת קטנת-פרחים** (*P. parviflorum* Decne); **חבצלת הנגב** (*P. sickenbergeri* Archers et Schweinf) וחבצלת החוף (*P. maritimum*). חבצלת החוף היא השכיחה שבניהם, ובעלת הפרחים הגדולים ביותר, גדלה על חוליות החוף ועל מצוקי הכורכר הפונים אל הים לאורך חוף הים התיכון. **חבצלת הנגב** גדלה בחולות המדבר; פרחי מין זה קטנים יותר והוא פורח ללא עלים בחודש אוקטובר. בחורף נראים העלים המסולסלים האופייניים. **חבצלת קטנת-פרחים** פורחת בסלעים בחבל ההררי הגשום בחודש ספטמבר. פרחיה לבנים קטנים וכל אורכם 5 ס"מ. **חבצלת קטנת-פרחים** הופרדה לאחרונה לסוג נפרד – *Vagaria*.







מימין לשמאל: חבצלת החוף (ערגה אלוני ©), חבצלת קטנת-פרחים, חבצלת הנגב - פריחה, חבצלת הנגב - עלים (יעל אורגד ©)
להגדלה - לחצו על התמונות

חבצלת החוף ו**חבצלת הנגב** הם מינים מינים ויקריים המחליפים אחד את השני מחוף הים כלפי חולות המדבר: מעניין לשאול איזה מין הוא מין האב ומיהו המין שנגזר מאוחר יותר באבולוציה? במקרה זה התשובה ברורה בגלל תכונות הפרי המיוחד של החבצלת: גם לחבצלת הנגב ציפה ספוגית המותאמת באופן חלקי לצוף על פני המים, אך קיום תכונה מיוחדת זאת בכל מיני הסוג מחזקת את ההשערה כי מקורה של **חבצלת הנגב** הוא בחופי ימים ומשם היא "פלשה" לחולות המדבר. מתי ?! – מחקר גנומי עתידי עשוי לפענח תעלומה מעניינת זו.

<u>האבקה:</u> הפרחים גדולים במיוחד לבנים, דמויי משפך, קוטרם 8-15 ס"מ. הכותרת בעלת 6 אונות סרגליות ומפושקות. למעשה מסודרות האונות בשני דורים סמוכים עם 3 עלים בכל דור. בתוך העטיף הכותרתי מצויה עטרה דמוית פעמון הנוצרת מהתלכדות זיריהם של ששת האבקנים הקבועים על עלי העטיף. שולי העטרה משוננים, ומתוכם מנצנצות תריסר שיניים מחודדות. אורכם של הזירים החופשיים של האבקנים הוא כ 6 מ"מ, ועליהם נישאות לשכות המאבקים הנפתחות כלפי מרכז העטרה. השחלה תחתית ודמוית ביצה ממרכז ממרכזה עולה עמוד עלי דק וארוך המסתיים בצלקת בעלת 3 אונות בלתי ברורות. השחלה מכילה ביציות רבות.





חבצלת החוף. פרחים. צילמה: יעל אורגד ©

פרחי החבצלת נפתחים לסירוגין בשעות אחרי הצהריים ופורחים במשך הלילה ועד שעות הבוקר המאוחרות. הפרח פרוטנדרי כלומר הבשלת האבקנים מתרחשת לפני הבשל הצלקת. האחור בהבשלת הצלקת מונע האבקה עצמית. לפרחים ריח עז והצבע הלבן והבוהק מושך את מאביקי הערב. ההאבקה נעשית ע"י רפרפים הבאים למוץ את הצוף אשר בבסיס העטרה. תוך כדי כך הם מתאבקים באבקת הפרח ועם מעברם לפרח אחר, הם גורמים שם להאבקתו. לפני שנות השישים של המאה הקודמת היו מיני הרפרפים שכיחים בשוק האבקה של פרחי ארצנו הגדולים (דיני איזיקוביץ – מידע בע"פ). נורות הכספית שהוכנסו לעמודי התאורה לאחר קום המדינה משכו את רפרפי הלילה וכנראה גרמו להתמעטותם באופן דרסטי.

בעבודת הדוקטורט של דיני איזיקוביץ הוא הראה כי עונת הפריחה ושעות ההאבקה תואמים את מועדים בהם עוצמת הרוח וכמות הרסס קטנים. עם זאת, נביטת גרגרי האבקה של חבצלת החוף אינה נפגעת גם כאשר הצלקות מרוססות במי ים.

<u>הפרי והפצת הזרעים:</u> פרי החבצלת הוא הלקט בעל 3 קשוות. הפרי בנוי מרקמה ספוגית וצבעו שחור כפחם. הוא בנוי מרקמה דמוית שעם רך וספוגי , המכוסה בשכבה חיצונית שחורה ובלתי חדירה למים. קליפת פרי זו מסייעת לזרע לצוף במשך תקופות ארוכות על פני מי ים מבלי לשקוע כאשר מי הים אינם פוגעים בכושר הנביטה של הזרעים (עליזה קרן- מידע בע"פ) . ואכן גלי הים משמשים אמצעי להעביר הזרעים מחוף לחוף. הזרעים אינם מכילים חומרים מעכבי נביטה, והנביטה יכולה לחול מיד, לאחר פזור הזרעים. הנביטה טובה יותר בטמפרטורות של 15ºC ל 25ºC, בחושך ובתמיסה דלת מלח.



החבצלת מתרבה הן ע"י זרעים והן באופן וגטטיבי ע"י בצלצלים המתפתחים על בצל האם. יופיים של פרחי החבצלת משך את "חובבי הפרחים" שהרבו לקטפם. היום, הצמח מוגן ואסור לקטוף או לעקור אותו. אבל, חובבי החבצלת יכולים בנקל לגדלה מתוך זרעים. בגנות מושקות מוסיפים עלי החבצלת להוריק במשך כל השנה.

<u>מסורת ושימושים:</u> היוונים השתמשו בבצל החבצלת להכנת תרופות להמרצת פעולות הלב ולריפוי דרכי הנשימה. לדברי תאופרסטוס, "הרופא הראשון" הזרעים אכילים, ומקליפת הזרע הצמירה נהגו לסרוג נעלי לבד ומלבושי צמר. יש החושבים את **חבצלת החוף** ל"שושנת העמקים" מן התנ"ך, בעיקר בשל הפרחים הלבנים הנהדרים. בתנ"ך נזכרת החבצלת כסמל לתפארת, לפריחה מחודשת וליופי. "ישושום מדבר וציה, ותגל הערבה ותפרח כחבצלת". (ישעיה ל"ה, א') או "אני חבצלת השרון שושנת העמקים". (שיר השירים ב, א'). ואכן , יש המזהים את **חבצלת החוף** עם "חבצלת השרון" הנזכרת בשיר השירים. לעומת זאת סוברים אחרים כי "חבצלת השרון" אינה אלא ה**נרקיס** – בן משפחה של **חבצלת החוף**.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: שמידע א 2015 חבצלת החוף Pancratium maritimum – פורחת בחוף הים (אוגוסט 2015), "פורחים עכשיו", כתב-עת "כלנית" מספר 2.
https://www.kalanit.org.il/pancratium-maritimum-08-2015